

УДК 343.226 К61

Лесько Наталія Володимирівна –

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри адміністративного
та інформаційного права
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Natalia V. Lesko –

*candidate of juridical sciences,
senior lecturer
of the department of administrative and information law,
Institute of Law and Psychology
of the National University “Lviv Polytechnic”
(1/3, Knyaz Roman str., Lviv, 79000; 19-th academic building, room 304)*

До питання вдосконалення адміністративної відповідальності за вчинення насильства у сім'ї

У статті досліджено теоретичні, законодавчі проблеми адміністративної відповідальності за вчинення насильства у сім'ї. Проаналізовано практику розгляду судами справ про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї.

Ключові слова: *насильство в сім'ї, діти, неповнолітні особи, захисний припис, корекційна програма, адміністративна відповідальність, адміністративні стягнення.*

В статье исследованы теоретические, законодательные проблемы административной ответственности за совершение насилия в семье. Проанализирована практика рассмотрения судами дел о привлечении лиц к административной ответственности за совершение насилия в семье.

Ключевые слова: *насилие в семье, дети, несовершеннолетние лица, защитное предписание, коррекционная программа, административная ответственность, административные взыскания.*

N.V. Lesko To the Improvement of Administrative Liability for Domestic Violence

The article studies theoretical and legal issues of administrative liability for domestic violence. It analyses a number of monitoring studies of the court practice of Ukraine in cases related to domestic violence. The analysis of court decisions in cases concerning administrative liability for committing domestic violence revealed a number of problems that exist in the enforcement of law (Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offences).

The article states that only the law of Ukraine on administrative liability includes a special rule to punish domestic violence. Neither criminal nor civil law provide special rules that would provide liability for domestic violence. This approach does not meet the international standards that exist in the field of combating domestic violence and provide for the introduction of a special criminal and civil liability for illegal acts of violence. Thus, the need to criminalize domestic violence is provided for by Model legislation of UN on domestic violence, which recommends that the member countries “recognize that domestic violence is a serious crime against the individual and society, which cannot be forgiven and tolerated.”

The article proves that the only way to prevent the commission of offenses as a result of domestic violence through the use of administrative liability lies in the full and comprehensive clarification by the court of all the circumstances, causes and conditions of its commission, the conduction of explanatory work with the offender on the inadmissibility of any forms and manifestations of domestic violence and its possible consequences (e.g., termination of parental rights), i. e. the implementation of educational and preventive functions of justice that has most fully to express itself when considering administrative cases in this category.

The author points out that domestic violence is latent in nature, making it difficult to take effective and

timely action by authorized bodies for its prevention and suppression. Administrative liability for domestic violence is not a sufficiently effective means of combating domestic violence and preventing its recurrence. Penalties provided by the Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offences have a low preventive effect. Therefore, it is appropriate to introduce a specific criminal and civil liability for wrongful acts in the family.

Keywords: domestic violence, children, minors, protective order, correctional program, administrative liability, administrative penalty.

Постановка проблеми. Згідно статті 3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Дана стаття закладає підґрунтя і надає підстави для притягнення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до відповідальності, яка може бути цивільно-правовою, адміністративною та кримінальною.

Слід зазначити, що лише законодавство України про адміністративну відповідальність містить спеціальну норму, що передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Ані кримінальне законодавство, ані цивільне не передбачають спеціальних норм, що встановлювали б відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Такий підхід не відповідає міжнародним стандартам, що існують у сфері протидії домашньому насильству, і передбачають введення спеціальної кримінальної та цивільної відповідальності за протиправні діяння в сім'ї. Так, необхідність криміналізації домашнього насильства передбачена Модельним законодавством ООН про домашнє насильство, в якому рекомендується державам-учасницям «визнати, що насильство в сім'ї є серйозним злочином проти особи і суспільства, який не можна вибачити та терпіти».

Аналіз останніх досліджень публікації. Питання відповідальності за вчинення насильства в сім'ї розглядалося багатьма українським вченими-правниками, серед яких О.М. Бандурка, А.Б. Блага, В.О. Брижик, О.В. Ковальова, К.Б. Левченко, О.М. Руднева, Г.О. Христова та інші.

Невирішені раніше проблеми. На сьогоднішній день виникає низка проблем, що існують у правозастосуванні ст. 173-2 КУпАП. Тому в статті висвітлено лише деякі аспекти поставленої тематики. Проводиться аналіз чинного законодавства та даються пропозиції по його удосконаленню.

Метою дослідження є аналіз проблем вчинення насильства у сім'ї, дослідження

практики розгляду судами справ про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї.

Виклад основного матеріалу.

Насильство в сім'ї – всесвітня проблема, яка стосується різних соціальних груп та категорій. Україна визнала наявність цієї проблеми на державному рівні в 2001 р. з прийняттям Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [1]. Кілька років після прийняття вищезазначеного закону були внесені зміни до КУпАП, зокрема кодекс було доповнено ст. 173-2, яка передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження корекційної програми. Проте як зміст, так і застосування цієї статті на практиці викликає певні складнощі й непорозуміння, тому вимагає детального дослідження.

Згідно ст. 173-2 КУпАП вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї тягнуть за собою громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин або адміністративний арешт на строк до семи діб [2].

Слід зазначити, що 5 березня 2015 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо врегулювання питання відповідальності за вчинення насильства в сім'ї», згідно вимог якого внесено зміни до ст. 173-2

КУпАП щодо посилення адміністративної відповідальності за скоєння насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми.

Зокрема, до внесення змін за вчинення даного правопорушення особа несли відповідальність у виді штрафу від 51 до 85 гривень, або громадські роботи від 30 до 40 годин, або виправні роботи на строк до 1 місяця з відрахуванням 20 % заробітку, або адміністративний арешт до 5 діб. Після внесення змін покаранням для так званого «домашнього тирана» нормами кодексу визначено громадські роботи на строк від 30 до 40 годин або адміністративний арешт до 7 діб.

Внесення вищезазначених змін є виправданим, адже сплата штрафу та відрахування 20 % заробітку одного з членів сім'ї «вдарить» перш за все по сімейному бюджету. Тобто потерпілий крім отриманої фізичної шкоди здоров'ю, психологічної травми тощо, відчує на собі фінансові витрати, а у випадку якщо порушник не працює, сам їх і понесе [3].

Об'єктом правопорушення передбаченого ст. 173-2 КУпАП є суспільні відносини у сфері захисту прав громадян. Об'єктивна сторона правопорушення полягає в умисному вчиненні будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а також у невиконанні захисного припису особою, стосовно якої він винесений. Відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Протиправні дії за цією статтею можуть мати характер фізичного, психологічного чи економічного насильства. Фізичне насильство в

сім'ї – це умисне насильство, яке не завдає фізичного болю і не спричиняє тілесних ушкоджень (наприклад, нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв). Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю. Економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалима має передбачене законом право, що може призвести до порушення фізичного чи психічного здоров'я.

На нашу думку, дискусійним є положення про застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень. Якщо орієнтуватися на зворотнє, то за вчинення фізичного насильства, яке спричинило біль і тілесні ушкодження виключається адміністративна відповідальність, і повинна наступати кримінальна відповідальність [4]. Тобто, законодавець виходив із положень ч. 2 ст. 9 КУпАП, за якою «адміністративна відповідальність настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [2].

У довідковій літературі під поняттям «фізичний біль» розуміється «відчуття фізичного страждання», що, у свою чергу, розкривається як «своєрідний психофізіологічний стан людини, який проявляється в неприємному, гнітючому, інколи нестерпному відчутті» [5; С. 81]. Цілком слушним є запитання, як можна застосувати до особи фізичне насильство, що б воно при цьому не завдало фізичного болю?

Підтримуємо думку багатьох науковців про те, що необхідно виключити норму «не завдало фізичного болю» із ч. 1 ст. 173-2 КУпАП як таку, що не відповідає дійсності, при цьому залишивши положення про відсутність у результаті дій винної особи тілесних ушкоджень у потерпілого, що є однією з основ розмежування цього правопорушення і кримінальних діянь. Окрім того, в КУпАП необхідно виокремити главу «Адміністративні правопорушення проти сім'ї та дітей», яка об'єднала б норми, спрямовані

на захист сімейних відносин та від посягання на умови нормального розвитку дитини [6; С. 104].

Одним із видів протиправних дій, які є об'єктивною стороною цього правопорушення є невиконання захисного припису. Особі, яка вчинила насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, працівниками уповноважених підрозділів органів Національної поліції за погодженням з начальником відповідного органу Національної поліції і прокурором може бути винесений захисний припис.

Захисним приписом особі, стосовно якої він винесений, може бути заборонено чинити певну дію (дії) по відношенню до жертви насильства в сім'ї, а саме: чинити конкретні акти насильства в сім'ї; отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї; розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї; відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї; вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї [1].

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю вини у формі умислу. Суб'єктом правопорушення є особа, якій виповнилося 16 років, і яка вчинила насильство до одного із членів своєї сім'ї [4; С. 405-407].

Відзначимо, що у 2009 – 2011 рр. в Україні було проведено ряд моніторингових досліджень судової практики України у справах, пов'язаних з насильством в сім'ї. Аналіз судових рішень по справах щодо притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї дозволив дослідникам виявити низку проблем, що існують у правозастосуванні ст. 173-2 КУпАП.

Існують приклади кваліфікації подібних протиправних дій, пов'язаних з насильством в сім'ї, за різними статтями КУпАП, зокрема ст. 173-2 та ст. 173. Як показали результати моніторингу, суди часто кваліфікують насильство в сім'ї як дрібне хуліганство, визнаючи об'єктом правопорушення не психологічну та фізичну недоторканність особи, а громадський порядок. Звичайно, така практика не сприяє ефективному вирішенню проблеми

насильства в сім'ї та виступає ще одним фактором латентності цього правопорушення. Тому суди мають більш чітко встановлювати склад правопорушень та застосовувати спеціальну ст. 173-2 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за протиправну поведінку порушника щодо членів його сім'ї.

Існують проблеми щодо неповного з'ясування в суді обставин справи, що впливає на винесення неузгоджених рішень. Зокрема, нерідко в рішеннях суду міститься мотивування, яке не збігається з об'єктивною стороною правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП. Також у постановках про притягнення особи до адміністративної відповідальності не завжди вказується вид насильства, за який особа притягається до відповідальності [6; С. 70].

Окрім того, існує ряд процесуальних аспектів, що істотно ускладнюють або унеможливають притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. Зокрема, порушення встановленого процесуального строку розгляду справ тягне за собою закриття справи та неможливість притягнення до відповідальності правопорушника. Також суттєвою проблемою є неналежне оформлення матеріалів справи, у зв'язку з чим суди повертають такі матеріали для усунення недоліків.

Також, існують випадки судового розгляду справи за ст. 173-2 за відсутності правопорушника. За загальним правилом, передбаченим ч. 1 ст. 286 КУпАП, справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. За відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Розглядаючи справу про насильство в сім'ї за відсутності правопорушника, суд не має змоги виявити причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення та здійснити виховну функцію правосуддя, яка має суттєве значення у справах, пов'язаних із насильством в сім'ї [6; С. 130-132].

Слід зазначити, що єдиним шляхом запобігання вчиненню злочинів в результаті сімейного насильства через використання засобів

адміністративної відповідальності виступає повне та всебічне з'ясування судом всіх обставин справи, причин та умов його скоєння, проведення роз'яснювальної роботи з порушником щодо неприпустимості будь-яких форм та проявів насильства в сім'ї, його можливих наслідків (зокрема, позбавлення батьківських прав), тобто здійснення виховної та превентивної функцій правосуддя, що має найбільш повно проявити себе при розгляді адміністративних справ цієї категорії. В перспективі більш доцільним вбачається спрямування ресурсів судової системи на винесення обмежувальних ордерів, які, за умови внесення відповідних змін до законодавства України, можуть стати дійсно ефективним засобом протидії сімейному насильству. Наразі такі зміни передбачені проектом Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який підготовлений в межах реалізації Плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року [7; С. 99].

Сьогодні необхідним є розвиток державної політики у сфері запобігання насильству в сім'ї, яку О.Е. Бабенко визначає як планомірно розроблену й оформлену, розмежовану за рівнями та завданнями суб'єктів її реалізації сукупність заходів, спрямованих на підвищення рівня соціального захисту сімей, передусім тих, які мають дітей; створення оптимальних соціально-економічних умов для

становлення, розвитку, повноцінного і самодостатнього функціонування сім'ї та виховання в ній дітей; формування культури сімейних відносин, підвищення відповідальності батьків за сім'ю та виховання дітей. Державна політика у сфері запобігання насильству в сім'ї охоплює заходи не лише правового, але й соціального, медичного, культурного, економічного та іншого характеру, внаслідок чого передбачає участь у її практичній реалізації широкого кола суб'єктів – центральних і галузевих органів виконавчої влади, закладів освіти, охорони здоров'я, правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування [8; С. 110].

Висновки. Насильства у сім'ї носить латентний характер, що ускладнює ефективне та своєчасне вжиття уповноваженими органами заходів для його запобігання та припинення. Адміністративна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї не є достатньо ефективним засобом протидії сімейному насильству та запобігання його рецидивам. Стягнення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, мають низький профілактичний вплив. Саме тому, доцільно запровадити спеціальну кримінальну та цивільну відповідальність за протиправні діяння в сім'ї.

Список використаних джерел:

1. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 446.
3. Рутинська Ю. Відповідальність за насильство в сім'ї / Ю. Рутинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsa.court.gov.ua/dsa/>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : науково-практичний коментар / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців “«Правова єдність»”, 2008. – 781 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи : В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко]. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
6. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї 2001 – 2011 роки / О. М. Бандурка, О. Ф. Бондаренко, В. О. Брижик та ін. ; заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко. – Х. : Видавництво «Права людини», 2011. – 240 с.
7. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення : науково-практичний посібник / М. В.

Євсюкова, Г. О. Христова, О. А. Шаповалова та ін. / за заг. ред. О. А. Шаповалової, С. О. Павлиш. – К. : ТОВ «Компанія «Ваїте», 2011. – 196 с.

8. Бабенко О. Е. Державна політика України у сфері запобігання насильству в сім'ї / О. Е. Бабенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2009. – № 3. – С. 106–110.

References

1. Pro poperedzhennia nasylstva v simi : Zakon Ukrainy vid 15 lystopada 2001 r. No. 2789-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2002. – No. 10. – St. 70. (On Prevention of Domestic Violence : Law of Ukraine of November 15, 2001, No. 2789-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (the Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine). – 2002. – No. 10. – Art. 70.)

2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 7 hrudnia 1984 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1984. – Dodatok do No. 51. – St. 446. (The Code of Ukraine on Administrative Offences of December 7, 1984 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (the Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine). – 1984. Appendix to No. 51. – Art. 446.)

3. Yu. Rutynska, Vidpovidalnist za nasylstvo v simi / Yu. Rutynska [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://dsa.court.gov.ua/dsa/>. (Rutynska Y. Responsibility for domestic violence / Y. Rutynska [Online resource]. – Access : <http://dsa.court.gov.ua/dsa/>.)

4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : naukovo-praktychnyi komentar / R. A. Kaliuzhnyi, A. T. Komziuk, O. O. Pohribnyi ta in. – K. : Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv “Pravova Yednist,” 2008. – 781 p. (The Code of Ukraine on Administrative Offences : Scientific and Practical Commentary / R. A. Kaliuzhnyi, A. T. Komziuk, O. O. Pohribnyi and others. – K. : All-Ukrainian Association of Publishers “Pravova Yednist”, 2008. – 781 p.)

5. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / [holov. red. V. T. Busel, redaktery-leksykohrafy : V. T. Busel, M. D. Vesyleha-Derybas, O. V. Dmytriiev, H. V. Latnyk, H. V. Stepenko]. – K. : Irpin : Perun, 2005. – 1728 p. (The Great Dictionary of the Modern Ukrainian Language / [head ed. V. T. Busel, editors-lexicographers: V. T. Busel, M. D. Vesyleha-Derybas, O. V. Dmytriiev, H. V. Latnyk, H. V. Stepenko]. – K., Irpin: Perun, 2005. – 1728 p.)

6. Monitorynh stanu vykonannia zakonodavstva Ukrainy shchodo protydii nasylstvu v simi 2001 – 2011 roku / O. M. Bandurka, O. F. Bondarenko, V. O. Bryzhyk ta in. ; zah. red. O. M. Bandurky, K. B. Levchenko. – Kh. : Vydavnytstvo “Prava liudyny,” 2011. – 240 p. (Monitoring of the Ensuring of the Legislation of Ukraine to Counteract Domestic Violence in 2001 – 2011 / O. M. Bandurka, O. F. Bondarenko, V. O. Bryzhyk and others; general editorship of O. M. Bandurka, K. B. Levchenko. – Kh. : Publisher “Prava Lyudyny”, 2011. – 240 p.)

7. Sudovyi rozhlid sprav, poviazanykh z vchynenniam nasylstva v simi v Ukraini: problemy vidpovidnosti mizhnarodnym standartam ta shliakhy vdoskonalennia : naukovo-praktychnyi posibnyk / M. V. Yevsiukova, H. O. Khrystova, O. A. Shapovalova ta in. / za zah. red. O. A. Shapovalovoi, S. O. Pavlysh. – K. : TOV “Kompaniia “Vaite,” 2011. – 196 p. (The Trial of Cases Related to Domestic Violence in Ukraine: Meeting International Standards and Ways of Improvement : the Scientific and Practical Guide / M. V. Yevsiukova, H. O. Khrystova, O. A. Shapovalova and others / under the general editorship of O. A. Shapovalova, S. O. Pavlysh. – K. : Company “Vaite”, 2011. – 196 p.)

8. O. E. Babenko, Derzhavna polityka Ukrainy u sferi zapobihannia nasylstvu v simi / O. E. Babenko // Problemy pravознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. пратс. – 2009. – No. 3. – Pp. 106-110. (O. E. Babenko, Ukraine’s State Policy in the Field of Domestic Violence Prevention / O. E. Babenko // Problems of Law and Law Enforcement : Collection of Scientific Papers. – 2009. – No. 3. – P. 106–110.)